

**Јасминка Ђурић**

Народна библиотека Пожега

jasnalalovic@gmail.com

УДК: 39:929 Лапчевић М.

32:929 Митровић М.

## ДВЕ ПОЖЕЖАНКЕ, ДВЕ ЗНАМЕНИТЕ СРПКИЊЕ<sup>1</sup>

**Сажетак:** У раду су дате биографије две знамените и за српску историју значајне жене – Милена Лапчевић (1892–1963), прва жена етнолог у Србији, и Митра Митровић (1912–2001), прва жена министар у Србији. Оно што ове две заборављене српске хероине имају заједничко, тема је овог рада. Обе су рођене у Пожеги, својим високим образовањем и радом стекле су епитет „прва жена”, бориле се за права и слободу жена у Србији и својом личном трагиком дале допринос развоју женске еманципације, и на крају, одгурнуте су од друштвене јавности, неправедно запостављене и заборављене.

**Кључне речи:** Милена Лапчевић, Митра Митровић, Пожежанке, женска еманципација, етнологија, политика.

Пожешки крај родно је место и завичај неколико значајних личности српске историје. Поред кнеза Милоша, Јована и Јеврема Обреновића, Драгише Лапчевића и других историјских личности, научника, књижевника и политичара, у Пожеги су рођене и две знамените и за српску историју значајне жене – Милена Лапчевић, прва жена етнолог у Србији, и Митра Митровић, прва жена министар у Србији. Оно што ове две заборављене српске хероине имају заједничко, тема је овог рада: обе су рођене у Пожеги, својим високим образовањем и радом стекле су епитет „прва жена у Србији”, бориле се за права и слободу жена у Србији и својом личном трагиком дале допринос развоју женске еманципације, и на крају, одгурнуте су од друштвене јавности, неправедно запостављене и заборављене.

У борби за родну равноправност и женску самосталност од превасходне важности било је образовање женске омладине. Питање слободе школовања провлачило се кроз читав 19. век.<sup>2</sup> Али чак и када је, након политичких промена које су

<sup>1</sup> На ову тему ауторка је излагала рад у облику презентације на другом Округлом столу завичајних одељења „Жене завичаја као ауторске и предметне одреднице”, 2015. године, у организацији Библиотеке „Вук Караџић” у Пријеполу.

<sup>2</sup> У Кнежевини Србији основно образовање женске деце било је дозвољено, али не и обавезно. Због тога многи родитељи (нарочито они сиромашнијег стања) женску децу нису слали у школу, сматрајући да им образовање није потребно. Отварањем посебних женских (домаћичких) школа, средином 19. века, стање се поправило што се броја ученица тиче. Међутим, у овим школама оне су се училе томе како да постану што боље домаћице и мајке, али не и нешто више. Средње образовање је женској деци било омогућено тек оснивањем Више женске школе 1863. године. У гимназијама, а ни у реалкама које почињу да се оснивају 1865, ученица није било. Тек средином седамдесетих година гимназије почињу да примају и женску децу. Право на високо образовање женама је било ускраћено све до пред сам крај 19. века. Прва која је благоданом професору примљена на Велику школу 1871. године, и то као ванредан студент, била је Драга Љочић. Али због незреле студенске средине, која није била у стању да је прихвати, она је на предавања долазила у пратњи професора. Тек након шеснаест година, 1887. године, на Велику школу уписале су се две нове редовне студенткиње. Неда Божиновић. Женско питање у Србији у XIX и XX веку, (Београд: Деведесетчетврта, 1996): 55–64.

настале после 1903. године, ученицама потврђено право на школовање у школама свих нивоа – па и на Великој школи, односно Универзитету (од 1905), оне су наилазиле на осуду, отпор и неразумевање средине. И касније, у развоју њихових каријера, колико год настојале да се својим радом и знањем наметну у делатностима које су до тада важиле као мушке, тај простор било је тешко освојити. Жена се у процесу еманципације морала пробијати прво као жена, а потом као научник, радник, политичар или било шта друго. Да ли су и колико у томе успеле ове две знамените Пожежанке видећемо из њихових биографија које следе.

**Милена Лапчевић** рођена је 5. септембра 1892. године<sup>3</sup> у Пожеги, као треће по реду дете, у сиромашној породици Славке и Драгутина – Драгише Лапчевића. Њен отац био је истакнути српски политичар, публициста и народни посланик, један од оснивача Српске социјалдемократске партије и „Радничких новина”. Ангажован на свим пољима, од политике и радничког покрета, борбе за радничка права и слободу, преко пољопривреде и народног просвећивања, до очувања народне традиције и српске историје, Лапчевић је задужио и Србију и пожешки крај.<sup>4</sup>



Фотографија из архива библиотеке

Одрастајући у таквом родитељском дому, васпитавана у духу слободарских идеја, марксистичке мисли и очувања српске традиције и фолклора, а књигама и

<sup>3</sup> Датум је по старом календару. У књизи „Преписка српских социјалиста” наведено је да је Милена рођена 1893. године, али увидом у *Матичну књигу рођених цркве јожешке за 1892. годину*, која се налази у Историјском архиву у Ужицу, установили смо да је тај податак погрешан.

<sup>4</sup> Захваљујући њему у Пожеги је основана прва (у Србији) Подружница Српског пољопривредног друштва (1893), као и први Пољопривредни музеј у Србији (1898). Заслужан је и за оснивање Радничког друштва и Радничке читаонице у Пожеги (1889), као и за унапређење пожешке пољопривреде и воћарства, кроз оснивање разних течајева за народ (плетарски, пчеларски, воћарски...). Као један од најагилнијих сарадника Јована Цвијића из овог краја, писао је и радове из историје и географије и сакупљао народне песме, пословице, здравице, легенде и анегдоте везане за ужички крај. Са својом породицом преселио се у Београд, 1902. године, где је једно време држао издавачку књижару „Лапчевић”. Био је и библиотекар Народне скупштине, председник Београдске секције Југословенског новинарског удружења (1926) и иницијатор оснивања Одбора за подизање Дома новинара у Београду. За собом је оставио занимљиво студијско и публицистичко наслеђе. Поред врло великог броја чланака у најразличитијим политичким, привредним, синдикалним, задружним и књижевним листовима и часописима, написао је око 85 научних радова и чланака, које је објављивао у облику књижица, као и 20 књига превода, углавном са руског језика. На Петом конгресу КПЈ (1948) Јосип Броз Тито дао је негативну оцену Лапчевићевог политичког рада и од тада се његово име више није смело помињати у штампи. Из тог разлога је његов значај и заслужено место у српској историји неправедно занемарено.

списима свога оца подстакнута на љубав према науци, Милена Лапчевић врло рано се определила за интелектуални рад. Још од 1908. године била је сарадник дечјих и омладинских листова, а од 1913. и стални сарадник „Једнакости”<sup>5</sup> и „Радничких новина”. Говорила је руски и немачки, а служила се француским, чешким, бугарским и другим словенским језицима. Проучавала је социолошке и политичке теорије и преводила марксистичку литературу и руске писце, а оцене и приказе књига на страним језицима писала за „Мисао” и „Задружни календар”. Активно је учествовала у женском радничком покрету и до Првог светског рата личном оријентацијом припала социјалдемократском покрету Србије, али се политиком активно није бавила.

Након завршеног Вишег течаја у Београду, уочи Првог светског рата, уписала је Филозофски факултет у Београду. У току рата, до окупације Србије, радила је као привремена учитељица у Вучитрну, а након рата наставила је студије и дипломирала етнологију 1921. године. Тиме се уписала у историју као прва жена етнолог у Србији. Уједно, она је и прва високообразована жена из пожешког краја. Још као студент, од 1920. године па и касније све до 1924, Милена је повремено била ангажована за рад у Етнографском музеју у Београду, заједно са професорима Емилом Цветићем и Боривојем Дробњаковићем.<sup>6</sup> Али као прва жена која је „крочила” у музеј, у раду је наилазила на велике потешкоће и препреке. Колеге нису благонаклоно гледале на њен положај жене-кустоса, због чега су јој врата музеја била више затворена него отворена.<sup>7</sup>

Тим поводом Драгиша Лапчевић пише Јовану Цвијићу у писму од 27. децембра 1922. године: „Мени је само тешко око срца што, можда због мене, и моје дете, које се и својим расположењем и на моје подстицаје, с љубављу, с преданошћу и с пожртвовањем одало етнографији, пати од те анимозности, која је, по несрећи, не само дубокога корена ухватила, већ и широке размере узела. Она трпи да се малтретира како је ‘ускочила’ у Музеј, како њу ‘Академија није тамо послала’, како ‘женска није за науку’”. И упућује молбу Цвијићу „не као родитељ већ као човек који истински воли развитак ове науке”, да обрати пажњу на њу, да је у раду упућује и да

5 Лист Секретаријата жена социјалдемократа, са прекидима, излазио је до Првог светског рата. Након рата Секретаријат је поново обновио свој рад и на конгресу уједињења 1919. прерастао у Секретаријат жена социјалиста (комуниста), и под тим називом поново почео да издаје свој лист „Једнакост”, од марта 1920. године.

6 Боривоје М. Дробњаковић. „Етнографски музеј у Београду”. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 1 (1926): 21.

7 У тим првим годинама након рата Музеј је обнављао свој рад. Радило се на прикупљању и враћању предмета који су током рата били расути и погубљени, а требало је и урадити нове инвентаре, средити грађу и све довести у ред. Интересантно је приметити да је та родна неблагонаклоност према Милени била јача и од саме потребе да се у установи реше важни егзистенцијални проблеми.

је узме у заштиту „од евентуалних тежњи да се с научног рада отера или да јој се у томе раду сметње чине”.<sup>8</sup>

Пошто у Етнографском музеју није могла да добије стално запослење, Милена је морала да потражи посао на другом месту. У току свог радног века била је професор историје и географије у Првој, Трећој, Четвртој и Шестој гимназији у Београду, у Вишој женској занатској школи и у Женској учитељској школи у Београду. Једно време радила је и у Министарству трговине и индустрије као секретар за кућну индустрију. У годинама након дипломирања, па и касније када је радила као професор, Милену није напуштала љубав према етнологији и жеља да се у тој области докаже као ваљан истраживач. Схвативши да живи у суровом мушком свету, који није довољно стасао да прихвати и подржи жену-научника, сама је крчила свој пут ка науци и сво своје слободно време користила за етнолошка истраживања на терену и проучавање народне културе. Целу своју плату, као и велики део скромне зараде свог оца, трошила је на литературу и путовања, прокрстарећи тако готово све крајеве Србије, Босне, Хрватске, Македоније и Словеније. У поменутом писму Цвијићу Лапчевић пише: „Она и сад [односи се на 1922. годину], по најгорем времену, под најтежим околностима и врло нежнога здравља, пешке иде од села до села, од куће до куће, те испитивања врши.”

Резултат тих теренских истраживања је низ значајних научних радова.<sup>9</sup> Опсег њених интересовања био је велики. Са посебним афинитетом проучавала је народну ношњу и вез, затим живот патријархалне задруге и поделу рада у сеоској заједници, пољопривреду и моделе привређивања на селу. Међутим, њена методологија истраживања, њени научни ставови и закључци, својевремено су наилазили на оспоравање колега. Тако се догодило и да је њен докторат, који је током 1924. године спрема на тему (по Цвијићевој препоруци) трансформације народне сеоске ношње, остао неодбрањен. Професорска комисија, коју су чинили Тихомир Ђорђевић, Јован Ердџановић и Боривоје Милојевић, критиковала је Миленин начин приласка поменутом проблему и њен закључак да је преображај народне ношње дошао услед економских и социјалних промена у друштву.<sup>10</sup>

Према речима Милице Матић, Милена је имала веома изоштрен дар запажања на терену и њеном оку као да ништа није могло да промакне. Она управо истиче

8 Илија Мисаиловић. „Сарадници Јована Цвијића из ужичког краја”. *Међај*, Год. 9, бр. 17–18 (1988): 138.  
9 „Косовски сеоски вез”. *Мисао*, књ. 16, св. 8 (1924): 1727–1734; *Гласник професорској друштва*, књ. 5 (1925): 208–216; „Две карактеристичне црте у трансформацији народних сеоских ношњи”. *Гласник професорској друштва*, књ. VI, св. 3 (1926): 173–174; „Народне ношње у Војводини”. *Нови Сад и Војводина* (Београд, 1926), 64–71; „Народне сеоске ношње у нашој земљи”. *Наше село* (1926): 110–126.  
10 И. Мисаиловић, нав. дело, стр. 144.

њена веома оштра запажања трансформације народног живота и народне културе која се догодила услед друштвених промена, насталих после ослободилачких ратова. Веома систематична у методологији истраживања Милена се трудила и да „проучавајући етнолошке појаве оцрта историјску вертикалу и да те појаве стави у међузависан класни и друштвени однос”.<sup>11</sup> Тако је у народној ношњи открила трагове средњовековних властелинских костима, развијајући тезу да су нижи слојеви преузели многа културна добра виших слојева, те је тако текстилна радиност током векова „силазила” у широке народне слојеве, добијајући свој специфичан „посељачени” израз. Описујући народну ношњу у Војводини, а трагајући за генезом хаљетака, Милена открива утицај српске елите која је под вођством патријарха Чарнојевића давно населила ове крајеве и притом примећује њихов преображај који се догодио услед интензивнијег економског живота и веће отворености ка утицајима Европе. Миленин рад под називом „Косовски сеоски вез”, по речима Милице Матић, „потпуно је оригиналан и до данас у етнолошкој литератури јединствен”. Надилазећи дескрипцију Милена у овом раду улази у решавање порекла и еволуције косовског веза, доказујући да је наслеђен из средњег века.

Поред поменутих радова Милена Лапчевић написала је и једну веома озбиљну студију на француском језику – „Les costumes nationaux”, али није познато да ли је и где она објављена. Међутим, њена најсистематичнија студија „Горња Ресава (ношња, орнаментика, текстилна домаћа радиност)”, иако примљена и позитивно оцењена у Српској академији наука и уметности, до данас је остала необјављена.

После ових неколико објављених и необјављених радова, по свему судећи, Милена се више није бавила науком. Далеко од научних институција и без икакве потпоре и подршке, у времену које осликава само једна реченица – „женско није за науку”, сигурно је да се осећала веома пораженом. Умрла је у Београду 23. децембра 1963. године. Немамо података о томе да ли се удавала. Али с обзиром на време у коме је живела, када се девојка од двадесет година већ сматрала уседелицом, и с обзиром на то да је дипломирала у 29. години, претпостављамо да није. Материнство и породица били су цена којом је платила љубав према науци.

Према нашим сазнањима о овој значајној а неправедно заборављеној Српкињи, до данас готово да није писано. Поред сажетог погледа на лик и дело Милене Лапчевић у чланку Милице Матић, који је настао поводом стогодишњице њеног рођења. О њој је писано узгредно – њена кратка биографија помиње се само у фуснотама, у поменутом раду Илије Мисаиловића, као и у књизи „Преписка српских социјали-

11 Милица Матић. „Милена Д. Лапчевић – прва жена етнолог у Србији”. *Загужбина* (децембар 1992): 8.



ста”, коју су за штампу приредили Властимир Д. Лапчевић (Миленин млађи брат) и Тома Миленковић. Поред тога, у Београду је 4. новембра 1987. године приређено вече сећања на Милену и Драгишу Лапчевића, у организацији Етнографског музеја, Удружења фолклориста Србије и Завичајног удружења Ужичана у Београду.<sup>12</sup>

На српској научној јавности остаје да стваралачко и научно дело Милене Лапчевић подробније проучи и истражи, оцени и одреди јој заслужено место у историји српске етнологске мисли. Исто тако, њеном лику и делу пажњу треба да посвете и истраживачи историје женског питања у Србији, јер је својом личном борбом и нарочито својим ангажовањем у женском радничком покрету дала је допринос развоју женске еманципације у Србији.

**Митра Митровић** рођена је 6. септембра 1912. године у Пожеги, као најмлађе дете у сиромашној породици Анђелије (рођ. Поповић) и Велимира, железничког радника, који је умро од шпанске грознице када је Митри било три године.<sup>13</sup> Основну школу завршила је у Пожеги, а гимназију у Ужицу као један од најбољих ђака. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду 1934. године, на одсеку за словенску филологију и књижевност.<sup>14</sup>



Преузето са: <http://bit.ly/2hFhhgI>

Током студија први пут се сусрела са комунистичким идејама. Од 1931. укључила се у напредни омладински покрет, а 1933. постала је члан Комунистичке партије Југославије. У комунистичкој идеологији препознала је један нови хоризонт тумачења борбе за женска права и слободу. За младе и напредне студенте тога доба, а нарочито за студенткиње, комунистичке идеје биле су јако примамљиве јер су подстицале на корените промене у друштвеним односима. У том новом друштву будућности, женама је обезбеђена и нова улога – оне су требале бити законски и практично у свему изједначене са мушкарцима. Стога је КПЈ женама нудила једну потпуно нову димензију живота, уврстивши у свој програм питање положаја жена и давши им могућност да се политичким ангажовањем изборе за то.

По завршетку студија Митра Митровић запослила се у Библиотеци Скупштине Краљевине Југославије, али је убрзо, по дискреционом праву министра,

12 „Сећање на Лапчевиће”. *Пожешке новине* (17. новембар 1987): 8.

13 Најстарији син Живан завршио је студије права и био угледни новинар и уредник *Полиџике*, а три кћерке – Живка, Анка и Зора, биле су учитељице. Њих петоро сирочића извела је на пут сама мајка Анђелија перући судове и веш у Пожеги.

14 Неки извори наводе да је дипломирала 1935. године.



Митра Митровић и Милован Ђилас  
Преузето са: <http://bit.ly/2yjjzcle>

отпуштена из службе. Разлог је био тај што се удала за Милована Ђиласа, страственог занесенака комунистичком идејом, ког је упознала још на студијама, а који је био под присмотром специјалне полиције.

У организовању жена, у буђењу женске свести и у борби за женска права и слободу, Митра Митровић је дала свој велики допринос. Као партијска активисткиња радила је међу текстилним радницама и тако учествовала у организовању штрајкова у неколико београдских фабрика. Уједно била је и веза између чланова КП и инструктора из иностранства, члан комисије Покрајинског комитета КПЈ за рад међу женама и члан Женског покрета.

Била је на челу групе активисткиња које су 1935. године основале Омладинску секцију Женског покрета у Београду, и прва председница Секције. Ова секција активно је радила пуне четири године.<sup>15</sup> Наредне 1936. године, заједно са осталим комунистичкињама основала је један од најзначајнијих и најактивнијих часописа за женску еманципацију – „Жена данас”.<sup>16</sup> Као члан редакције била је и аутор многих чланака. Омладинска секција Женског покрета и „Жена данас”, током 1939. године, покренули су оштру и независну акцију за право гласа жена, због чега је дошло до разилажења са осталим чланицама Покрета и обустављања рада Секције. Часопис „Жена данас” цензура је забранила 1940, али је као орган Антифашистичког фронта жена поново покренут током рата 1943. године. Митра је била уредник у два наврата – од 1943. до 1944. (заједно са Олгом Ковачић) и од 1946. до 1949. (заједно са Блаженком Мимицом).

<sup>15</sup> Кроз Омладинску секцију у Београду прошло је на стотине младих девојака свих занимања. Секција је организовала и редовно једном недељно одржавала предавања и дискусије на разне теме из области политике, просвете, културе и уметности. На тим догађајима, где су девојке биле и организатори и извођачи програма, оне су училе како да слободно и јавно износе своја мишљења, да сарађују на заједничким пројектима и да се самоорганизују. Успостављале су контакт и са радничким женама и за њих организовале аналфабетске течајеве, кројачке течајеве, часове француског језика, предавања о нези деце и болесника и сл. Секција је била веома активна и на Универзитету. Неда Божиновић. *Женско ишшање у Србији у XIX и XX веку* (Београд: Деведесетчетврта, 1996): 120–126.

<sup>16</sup> Часопис је излазио у тиражу од 1500 примерака и доносио је текстове о политици, активностима женских друштава, истакнутим женама у науци, култури, уметности, о моди, филмовима, здрављу... једном речју о свему што је у то време било од интереса за жене и што је могло да их подстакне на активност.

Под немачком окупацијом, женски покрет настао пре рата наставио је и даље свој рад, с тим што је свом програму додао и борбу против окупатора. На мартовским демонстрацијама, 1941. године, први пут је у јавности говорила и Митра Митровић, а извештај о успешности демонстрација лично однела Јосипу Брозуну Титу, који се тада налазио у Загребу. Одмах по окупацији земље она је ухапшена, заједно са неколико десетина активисткиња тада већ угашене Омладинске секције Женског покрета, и из затвора средином јула одведена у Бањички логор. Била је прва жена која је уписана у књигу заточеника. Симулирајући болест пребачена је у затворску болницу одакле је организовано акцијом успела да побегне крајем августа, заједно са Вером Вребалов и Наталијом Хаџић.

У јесен 1941. прикључила се партизанском покрету. У ослобођеном Ужицу радила је у Агитпропу, потом била члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију, где је била задужена за просвету и школство, члан Политодела Прве пролетерске бригаде, члан редакције листа „Борба”. Била је и један од делегата на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу 1943. Учествовала је у организовању Антифашистичког фронта жена и била веома активна у припремама и организацији Прве земаљске конференције АФЖЈ у Босанском Петровцу, крајем 1942. године. На конференцији је поднела реферат и била изабрана за члана Централног одбора АФЖЈ и касније је учествовала у његовом раду током свих осам година постојања. Након рата била је активна и у раду Међународне демократске федерације жена, на чијој је првој конференцији, одржаној у Паризу 1945, изабрана за члана Извршног одбора.

По ослобођењу је, као једна од најистакнутијих бивших партизанки, заузима мала највише партијске и државне функције у земљи. Чак је током првих послератних година вршила по неколико функција у исто време. Од оснивања Комунистичке партије Србије, маја 1945, била је на челу Агитпропа Централног комитета КПС. Крајем исте године, на изборима за Уставотворну скупштину, на којима су иначе по први пут учествовале и жене са правом гласа,<sup>17</sup> изабрана је за народног посланика Већа народа Народне скупштине ФНРЈ, а потом и за народног посланика у Скупштини НР Србије. У Народној влади Србије била је министар просвете, прва жена на тој функцији још од настанка српске државности, и то у два наврата – од 1945. до 1949, и од 1951. до 1953. године. Уз Спасенију Цану Бабовић, Митра Митровић је била једина жена члан (деветочланог) Политбироа ЦК КПС, као и члан делегације која је након рата путовала у Совјетски Савез на разговор са Стаљином.

17 Велика Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије (АСНОС), одржана у новембру 1944. године, признала је женама равноправност са мушкарцима, а првим послератним Уставом ФНРЈ, који је донет почетком 1946, та равноправност је и потврђена.



Од свих тих функција које је у једном периоду обављала истовремено, највише је била посвећена раду у Министарству. Као министар је остала упамћена по томе што се отворено залагала за идеологизацију школства и за увођење тековина револуције у просветни систем, али и по томе што је истовремено била отворена и за модернизацију и либерализацију. Подржала је и помогла групу младих новинара да 1951. године поново покрену часопис „НИН”. Исте године је подржала и *Закон о забрани ношења зара и фереце* и образложила га пред Народном скупштином.<sup>18</sup> Као министар помагала је и посленике културе, слободоумније писце и сликаре који су, упркос тадашњем строгом комунистичком режиму, проносили демократске идеје.

У браку са Милованом Ђиласом, након дванаест година заједничког живота, Митра је почетком 1948. године добила кћерку Вукицу.<sup>19</sup> Десет месеци касније Ђилас их је напустио због друге жене, а формално су се развели тек 1952. О тим интимним и непријатним тренуцима у свом животу, Митра се једном приликом поверила свом пријатељу Жики Стојковићу<sup>20</sup>: „Када сам остала у другом стању, између Ђиде<sup>21</sup> и мене већ је постојало размимоилажење. Ђилас ми је тада пребацио да сам у другом стању остала само зато да бих га везала за себе. Тада сам одмах одлучила да се разведем. Када се дете родило, Милован уопште није хтео да га види, па сам неколико месеци морала да га скривам, да га држим у некој соби на мансарди, а после да га дам својој мајци на чување.”<sup>22</sup>

Када је почетком 1952. године Ђилас почео да објављује „Анатомију једног морала”, у свом антидогматском часопису „Нова мисао”, добио је због тога оштре примедбе партијског и државног врха. На Трећем пленуму ЦК СКЈ који је сазван 1954. године поводом овог случаја, Митра Митровић је као члан ЦК била присутна,

18 На Првом конгресу жена Босне и Херцеговине, 1947. године, делегаткиње муслиманске вероисповести спектакуларно су се откриле и тако покренуле акцију за скидање зара и фереце. Акцију је подржао и Ибрахим Фејић, који је изјавио да исламска вера не забрањује скидање зара и фереце. Након доношења Закона у јануару 1951. до краја фебруара открило се око 70.000 муслиманки на Косову и Метохији, и за њих је био незабораван догађај када су, по први пут откривеног лица, отишле на туристичко путовање по Југославији и виделе до тада невиђене светове. У чланку под насловом „Свануо је и њима дан”, објављеном у „Зори” (бр. 66), Митра је објавила део свог образложења пред Скупштином. Неда Божиновић. Женско питање у Србији у XIX и XX веку (Београд: Деведесетчетврта, 1996): 159.

19 Вукица Ђилас (1948–2001) дипломирала је драматургију, била глумица, преводилац, новинар, истакнути протагониста уметничког живота Београда 70-их и 80-их година прошлог века. Бавила се сликарством и фотографијом. Од 1970. године до краја живота свакодневно је снимала догађаје малом камером, из чега су настали данас најзначајнији филмски дневници на тлу бивше Југославије, урађени по методу „сличица по сличица”. Ови home movies први пут су у јавности приказани 2006. године у Југословенској кинотеци.

20 Живорад Жика Стојковић (1922–1997) дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, био уредник у издавачким кућама Нолит, Југославија, Просвета и секретар Српске књижевне задруге. Полемичар оштрог језика и јаких аргумената, седамдесетих година прошлог века је својим критичким иступима нападао тадашњи врхунски политички естаблишмент Југославије. Више година провео у Француској као лектор српског језика и књижевности на Универзитету у Бордоу.

21 Надимак Милована Ђиласа.

22 Радован Поповић. *Живоши без лажи* (Београд: Службени гласник, 2008): 178.

и свесна личних последица стала је у одбрану свог бившег супруга. Касније је у својим сећањима забележила следеће: „А шта ћу јој [Вукици] рећи кад одрасте и упита ме – шта си ти урадила, и ти си била тамо? (...) Још се нисам била одлучила да ли ћу говорити на пленуму. Ако иступим – знала сам све последице. Ако не иступим, како ћу се после пленума разрачунати са сопственом савешћу и моралом?”<sup>23</sup>

Након тог догађаја Митра Митровић више није бирања у ЦК СКЈ нити на друге политичке положаје. Две године касније искључена је из Партије, и након више од две деценије активног рада и залагања, уклоњена је са политичке сцене Србије и из јавног политичког живота, у својој 42. години. Био је то велики пораз за њу. Политички потпуно маргинализована, радила је као директор Савезног завода за проучавање школских и просветних питања, све до пензионисања 1963. године.

Повлачење из политичког живота није представљало и крај њеног стваралаштва. Тај период личног разочарања, друштвене изолације и бојкота искористила је за превођење и писање. Преводила је са руског језика приповетке и романи, и била уредник и један од преводилаца Лењинове преписке, објављене 1976. године у оквиру његових сабраних дела. Своја сећања из Другог светског рата објавила је у мемоарском делу „Ратно путовање” (1953), а аутор је и књиге „Веселин Маслеша” (1957). У књизи „Положај жене у савременом свету” (1960) дала је своју анализу положаја жене у послератном периоду са аспекта политичке, професионалне и друштвене еманципације жена.

Умрла је у Београду, 4. априла 2001. године, у својој 89. години. Кремирана је три дана касније. У јесен исте године од тешке болести умире и њена кћерка Вукица. Све што је иза њих две остало наследио је Алекса Ћилас, Ћиласов син из другог брака. Митрину заоставштину (ордење,<sup>24</sup> плакете, рукописе, дневнике, фотографије, писма, документа...) предао је на чување Историјском музеју Србије; а од њихове велике и веома вредне кућне библиотеке део књига је узео за себе, а већи остатак „поклонио Ромима” одневши их на депонију, иако је Вукичина жеља за живота била да библиотеку у целини поклони Катедри за историју уметности на Филозофском факултету.<sup>25</sup>

Још од најранијих студентских дана, уз име Митре Митровић као апозиција је стајала синтагма „Ћиласова другарица”. За време рата, где год би се појавила приватно или службено, међу борцима или у народу, па и након рата шта год би као

<sup>23</sup> Исто, стр. 176.

<sup>24</sup> Орден народног ослобођења, Орден братства и јединства са златним венцем, Орден заслуга за народ са златном звездом и сребрним зрацима. Носилац је и Партизанске споменице 1941.

<sup>25</sup> „Српска историја и култура на јубришту”, Српска дијаспора, <http://www.srpskadijaspora.info/srpska-istorija-i-kultura-na-djubristu/> (преузето 30. 5. 2017).

Митра Митровић постигла и урадила, увек је била „Ћиласова другарица”. Чак је и на поменутом састанку са Стаљином Молотов „упозорио Стаљина да је Митра Митровић другарица друга Милована Ћиласа”...<sup>26</sup> Политичар, посланик, министар, резервни пуковник ЈНА, преводилац, писац, новинар, активиста, борац за женска права... све то у једној жени. Колико је као особа била продорна, јака и успешна, да ли је као жена увек била у сенци једног мушкарца? „Ја сам имала две љубави: Милована Ћиласа и Револуцију. Милован је убио оба две!”, рећи ће Митра једном приликом.

Литература о Митри Митровић није оскудна. Њену кратку биографију можемо пронаћи у свим југословенским енциклопедијама, као и у књигама о народноослободилачкој борби. Али оно што недостаје јесте опсежна монографија о целокупном лику и делу ове знамените Српкиње. Свакако је то заслужила. Поједини савременици говорили су да је Митра Митровић једна од ретко честитих жена у српској политици друге половине 20. века (захваљујући њој од погубљења су спашене Жанка Стокић и Олга Спиридоновић, када су 1944. године хапшени и стрељани глумци због сарадње са окупатором<sup>27</sup>). Пољски филмски режисер Анжеј Вајда приметио је да је једна од најмудријих жена коју је у свом животу срео. Поводом њене смрти Латинка Перовић је написала: „Била је бриљантна жена. Није се сматрала лично трагичном, али је дубоко осећала трагику живота. Кроз тако схваћен живот, она је ишла добро опремљена. Њени су пратиоци били мудрост, храброст и достојанство. Била је и остала слободан човек – у сиромаштву, монолитној партији, на власти и у изопштености. Такве су личности неуништиве.”<sup>28</sup>

О томе колико је својом ерудицијом, спремношћу и снагом у јавном друштву представљала праву загонетку говори и чланак објављен у „Њујорк тајмсу”, 5. децембра 1943. године. Износећи различите тезе о томе ко би, у ствари, могао бити Тито, Сулцбергер пише: „О Титовој личности има много теорија. [...] Постоји још једна теорија, која је због својих романтичних особина добила широки публицитет – а то је да је Тито жена. Ова последња прича вероватно долази од чињенице да извесна Митра Митровић, жена партизанског вође Ћиласа, из Црне Горе, има високу функцију као Титов саветник.”<sup>29</sup>

26 Исто, стр. 174.

27 „Злочини у име народа”. У име народа, <http://newsite.uimenaroda.net/cr/articles/clanci/> (преузето 30. 5. 2017)

28 Латинка Перовић. „De profundis: (за Митру Митровић: 1912–2001)”, Републик, бр. 259 (2001).

29 Владимир Дедијер. *Дневник 3* (Београд, Просвета, 1970), 67.

**Литература:**

1. Аранитовић, Добрило. *Библиографија часописа Мисао: 1919–1937*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
2. Божиновић, Неда. *Женско ишшање у Србији у XIX и XX веку*. Београд: Деведесетчетврта, 1996.
3. Дедијер, Владимир. *Дневник* Књ. 3. Београд: Просвета, 1970.
4. Дробњаковић, Боривоје М. „Етнографски музеј у Београду”. *Гласник Етнографској музеја у Београду* књ. 1 (1926): 11–25.
5. Лапчевић, Властимир и Тома Миленковић, приређивачи. *Прејиска српских социјалиста у шоку Првој светској рати*. Београд: Народна књига, 1979.
6. Матић, Милица. „Милена Д. Лапчевић – прва жена етнолог у Србији”. *Заужбина* (децембар 1992): 8.
7. Мисаиловић, Илија. „Сарадници Јована Цвијића из ужичког краја”. *Међај*, Год. 9, бр. 17–18 (1988): 131–165.
8. Пантелић, Ивана. *Партизанке као трајанке*. Београд: Еволута, 2011.
9. Пантелић, Ивана, Јелена Миљинковић и Љубинка Шкодрић. *Двадесет жена које су обележиле XX век у Србији*. Београд: НИИ, 2013.
10. Перовић, Латинка. „De profundis : (за Митру Митровић: 1912–2001). *Рејублика*, бр. 259 (2001).
11. Поповић, Радован. *Животи без лажи*. Београд: Службени гласник, 2008.

**Извори:**

1. Матична књига рођених цркве пожешке за 1892. годину, Историјски архив Ужице
2. „Злочини у име народа”. У име народа. <http://newsite.uimenaroda.net/cr/articles/clanci/> (преузето 30. 5. 2017)
3. „Српска историја и култура на ђубришту”. Српска дијаспора <http://www.srpskadijaspora.info/srpska-istorija-i-kultura-na-djubristu/> (преузето 30. 5. 2017)

**Summary:** This paper presents biographies of the two notable and for serbian history important women – Milena Lapcevic (1892-1963), first female ethnologist in Serbia, and Mitra Mitrovic (1912-2001), first female minister in the Government of Serbia. What these two forgotten Serbian heroines have in common is the theme of this paper. Both of them were born in Požega, and by means of their high education and work, both earned a designation "the first woman" in their fields. They fought for women's rights and freedom in Serbia and, through personal tragedies, they contributed to the development of women's emancipation. In the end, marginalised by the public, both of them were unjustly neglected and forgotten.

**Key words:** Milena Lapčević, Mitra Mitrović, women from Požega, female emancipation, ethnology, politics